

NOMIKO BHMMA

Γράφουν ο δρ Νικόλας Κυριακίδης,
ο Ανδρόνικος Θεοφάνους
και η Μαίρη Χριστοφόρου

Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

«η δημιουργία επτά νομικών σχολών στην Κύπρο την τελευταία δεκαετία, αποτελεί εφελτήριο για μια σταδιακή προσπάθεια δημιουργίας μιας δικής μας νομικής παράδοσης και κουλτούρας στην οποία αρωγός είναι και η συγγραφή συγγραμμάτων σε αρκετά αντικείμενα.¹ Για να θεμελιωθεί στις σωστές βάσεις αυτή η προσπάθεια, η δημιουργία ενός ενιαίου κώδικα παραπομπών προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη»

1 Ibid

Η χρήση παραπομπών είναι μια θεμελιώδης διάσταση της κοινωνικής ζωής καθώς συνδέει προηγούμενες, παρούσες και μελλοντικές συζητήσεις, έγγραφα και πρακτικές απόδοσης.¹ Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εξεταστούν οι πιθανές επιπτώσεις που θα μπορούσε να επιφέρει η δημιουργία ενός ενιαίου κυπριακού συστήματος αναφοράς πηγών (citation system), το οποίο θα εφαρμόζεται προαιρετικά από δικηγόρους, δικαστές, ακαδημαϊκούς και συγγραφείς σε κρατικό επίπεδο κατά τρόπο ομοιόμορφο και κοινά αποδεκτό σε όλα τα νομικά κείμενα. Η εν λόγω έκδοση θα μπορούσε να ενισχυθεί με τη στήριξη των νομικών σχολών όλων των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων της χώρας, του Ανωτάτου Δικαστηρίου και του Παγκυπρίου Δικηγορικού Συλλόγου.²

Εντός αυτού του θεματικού πλαισίου, θα ήταν χρήσιμο να γίνει μια προκαταρκτική αναφορά στις γενικές αρχές οι οποίες στηρίζουν την αναφορά πηγών σε νομικά κείμενα. Πρώτον, οι συγγραφείς που αναφέρονται στις πηγές από τις οποίες εμπνεύστηκαν μια ιδέα ή από πού βρήκαν πληροφορίες οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στο νομικό τους κείμενο επιβεβαιώνουν την εντιμότητα, την ακεραιότητα καθώς και την ικανότητά τους και ότι δεν έχουν οικειοποιηθεί έργα, ιδέες και συμπεράσματα άλλων συγγραφέων. Με άλλα λόγια, υποχρεώνοντας ένα συγγραφέα να αναφέρει τις πηγές του, μπορεί να ελεγχθεί πιο εύκολα και γρήγορα εάν έχει διαπράξει λογοκλοπή. Ταυτοχρόνως, παρέχει τη δυνατότητα στον αναγνώστη, εάν και εφόσον το επιθυμεί, να διερευνήσει τις πηγές στις οποίες βασίστηκε το σύγγραμμα και να διαχωρίσει μεταξύ των ιδεών που υιοθετήθηκαν από ένα συγγραφέα από τις ιδέες που είναι αποκλειστικά δικές του.

Δεύτερο, εφόσον ο/η συγγραφέας αναφέρει τις πηγές στις οποίες βασίστηκε για τη συγγραφή του κειμένου, ο αναγνώστης θα μπορεί να επαληθεύσει και να διαπιστώσει την εγκυρότητα και την ακρίβεια των πληροφοριών του συγγραφέα. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η πληθώρα διαθέσιμων πηγών στο διαδίκτυο και η ευκολία πρόσβασης σε αυτές, μπορεί πολλές φορές να προκαλεί δέλεαρ σε συγγραφείς για να χρησιμοποιήσουν πληροφορίες, οι οποίες είναι εύκολα προσβάσιμες προς όλους. Αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι η ποιότητα ενός νομικού έργου επηρεάζεται αρνητικά. Τουναντίον, η άντληση πληροφοριών από ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών ειδών πηγών μπορεί να εμπλουτίσει ένα νομικό κείμενο. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να αναγνωρισθεί ότι το διαδίκτυο δίνει πρόσβαση στους χρήστες αυτού, σε αξιόπιστες και αναξιόπιστες πηγές πληροφοριών. Ως φυσικό επακόλουθο, ελλοχεύει ο κίνδυνος χρήσης πληροφοριών από αναξιόπιστες και μεροληπτικές πηγές (μερικές φορές άνευ γνώσης των συγγραφέων). Ωστόσο, εάν ο/η συγγραφέας επιλέξει να αναφέρει τις πηγές του, τότε πιθανόν θα προβεί

(ο αναγνώστης ή ο συγγραφέας) σε καλύτερο έλεγχο ως προς:

- την αξιοπιστία και κύρος της ιστοσελίδας
- την αξιοπιστία και κύρος του συγγραφέα
- επικαιρότητα και ακρίβεια των πληροφοριών που προτίθεται να χρησιμοποιήσει

Επομένως, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η αναφορά των πηγών επιφέρει πολλαπλά οφέλη, τόσο στον συγγραφέα, αλλά και στον αναγνώστη. Ωστόσο, αυτά δεν επεξηγούν πώς ακριβώς θα επωφεληθεί η κυπριακή νομική κοινότητα από την υιοθέτηση ενός ενιαίου συστήματος αναφοράς πηγών. Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, θα ήταν χρήσιμο να γίνει ένα σύντομο σχόλιο για τη βάση λειτουργίας του νομικού μας συστήματος μέχρι σήμερα και από πού πηγάζει πλέον η ανάγκη δημιουργίας ενός ενιαίου συστήματος αναφοράς πηγών. Εξίσου σημαντική θα είναι η αναφορά που θα γίνει και σε άλλα εθνικά συστήματα παραπομπών όπως το αμερικάνικο Bluebook, και το βρετανικό OSCOLA, καθώς και στις κριτικές που αυτά τυγχάνουν κατά καιρούς. Καταληκτικά, θα υπογραμμισθούν οι γενικές αρχές του προτεινόμενου CYSCOLA και κατά πόσον αυτές θα μπορέσουν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της κυπριακής νομικής κοινότητας.

Κύπρος: Η προσπάθεια δημιουργίας νομικής παράδοσης

Πριν από το 1960, το νομικό μας σύστημα βασιζόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στο αγγλικό κοινοδικαίο. Έπειτα από την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας, βασίζεται πλέον και αντλεί επιρροές τόσο από το αγγλικό κοινοδικαίο όσο και από το ηπειρωτικό δίκαιο, όπως αυτό εφαρμόζεται στην Ελλάδα, στη Γαλλία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τα πρώτα 50 χρόνια λειτουργίας του κράτους μας, το νομικό σύστημα είτε αποδεχόταν είτε απέρριπτε τις εξελίξεις και τροποποιήσεις στα νομικά συστήματα άλλων χωρών. Με άλλα λόγια, το νομικό σύστημα περιορίστηκε σε ρόλο θεατή. Όμως, η δημιουργία επτά νομικών σχολών στην Κύπρο την τελευταία δεκαετία, αποτελεί εφελκυστήρα για μια σταδιακή προσπάθεια δημιουργίας μιας δικής μας νομικής παράδοσης και κουλτούρας στην οποία αρωγός είναι και η συγγραφή συγγραμμάτων σε αρκετά αντικείμενα.³ Για να θεμελιωθεί στις σωστές βάσεις αυτή η προσπάθεια, η δημιουργία ενός ενιαίου κώδικα παραπομπών προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη.

Αυτός ο κώδικας θα πρέπει να αντανακλά όσες πρακτικές παραπομπών (citation customs) εμφανίζονται στην Κύπρο και θα καθορίζει την καλύτερη πρακτική (best practice) για όσες πηγές δεν επικρατεί μια ευρέως καθιερωμένη πρακτική.⁴ Παράλειψη δημιουργίας ενός τέτοιου ευρέως αποδεκτού κώδικα, πιθανόν να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο στη προσπάθεια που πραγματοποιείται για να αποκτήσει

1 J.E. Goodman, M. Tomlinton, and Justin B. Richland, *Citational Practices: Knowledge, Personhood and Subjectivity*, (2014) Annu. Rev. Anthropol. 43:449-63 <https://www.academia.edu/27241981/Citational_Practices_Knowledge_Personhood_and_Subjectivity> accessed on 2/11/2021.

2 Ν. Κυριακίδης, *CYSCOLA: Ένα κυπριακό σύστημα αναφοράς πηγών*, (2020) <<https://dikaioyni.com/katigories/arhra/cyscola-ena-kypriako-systima-anaforas-pigwn/>> accessed on 3/11/2021.

3 Ibid.

4 Ibid.

η κυπριακή νομική παράδοση τη δική της ταυτότητα. Επιπλέον, όπως θα διαφανεί από τα πιο κάτω, η αναφορά πηγών στην βάση ενός ενιαίου κώδικα δεν αποτελεί απλά μέσο δημιουργίας μιας νομικής παράδοσης με ταυτότητα. Μπορεί πρωτίστως να επιφέρει πολλαπλά κέρδη στην κυπριακή νομική κοινότητα.

Bluebook: Σύστημα αναφοράς νομικών πηγών στις ΗΠΑ

Το αμερικάνικο Bluebook είναι ένα από τα ευρέως γνωστά συστήματα αναφοράς πηγών στη διεθνή νομική κοινότητα. Δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1926 ενώ τον Σεπτέμβριο του 2020 δημοσιεύθηκε η 21^η έκδοσή του. Παρ' όλα αυτά, πολλές φορές έχει γίνει αντικείμενο έντονης κριτικής από υποστηρικτές μιας πιο χαλαρής μορφής αναφοράς πηγών. Αυτό, ίσως να μην προκαλεί έκπληξη, καθώς ανέκαθεν το περιεχόμενό του ήταν και παραμένει ιδιαίτερα εκτενές.⁵

Ο δικαστής Posner έχει προσδιορίσει τέσσερις σκοπούς για την ύπαρξη ενός συστήματος παραπομπών: ο πρώτος είναι να απαλλάξει τον συγγραφέα ή τον εκδότη από το να χρειάζεται να σκεφτεί τη μορφή παραπομπής. Ο δεύτερος σκοπός, ο οποίος θεωρείται αυτονόητος, είναι να εξοικονομήσει χώρο αλλά και τον χρόνο του αναγνώστη. Τρίτος σκοπός είναι να παρέχει περαιτέρω πληροφορίες στον αναγνώστη. Τέλος, ένα σύστημα παραπομπών αποσκοπεί επίσης στο να ελαχιστοποιηθεί η απόσπαση της προσοχής.⁶

Ο Posner, όντας ένας από τους κυριότερους επικριτές του Bluebook, επισημαίνει την πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο σύστημα.⁷ Γεγονός το οποίο αποτελεί εμπόδιο στην επίτευξη του τέταρτου σκοπού (κατά τον δικαστή Posner). Επιπρόσθετα, ένα κύριο σημείο κριτικής που αντιμετώπισε και εξακολουθεί να αντιμετωπίζει το Bluebook, είναι ο μεγάλος αριθμός των κανόνων που εμπεριέχει.⁸ Για παράδειγμα, μεταξύ άλλων, έχει επισημανθεί ότι ένας δικηγόρος, ακόμη και για ένα απλό κανόνα αναφοράς, θα χρειαστεί να σκεφτεί – έστω και για λίγο – πώς θα πρέπει να εφαρμόσει τον κανόνα σε μια συγκεκριμένη περίπτωση που το επιβάλλει. Οι επικριτές των (μακροσκελών) ενιαίων συστημάτων αναφοράς πηγών επιχειρηματολογούν βάσει αυτού και υποστηρίζουν ότι θα ήταν ωφέλιμο ο/η συγγραφέας να εστίαζε τις διανοητικές του προσπάθειες στην ουσία του μηνύματος που θέλει να περάσει μέσα από το σύγγραμμά του.⁹ Εμμέσως, πλην σαφώς, οι υποστηρικτές αυτών των θέσεων υποδεικνύουν ότι ο σωστός τρόπος αναφοράς σε πηγές είναι δευτερεύουσας σημασίας.

Ο συγκεκριμένος συλλογισμός δεν είναι ευκαταφρόνητος, όμως πρέπει να γίνει λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ

άλλων, την ανάγκη ενός νομικού περιοδικού που θέλει να δημοσιεύει ένα συνεπή και επαγγελματικό τόμο με όλους τους συντάκτες να εργάζονται προς την επίτευξη αυτού του στόχου. Επομένως, ένα νομικό περιοδικό πρέπει να υιοθετήσει κάποιο κώδικα για να μετακινηθεί από τις πολλές, εύλογες αλλά ξεχωριστές μορφές αναφοράς πηγών σε μια ενιαία μορφή¹⁰ που θα ακολουθείται από όλους τους συγγραφείς του περιοδικού. Εάν ο απώτερος σκοπός της αναφοράς πηγών είναι να προαχθεί το ευρύτερο συμφέρον μιας νομικής κοινότητας τότε μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι θα ήταν προτιμότερο ο εκδότης να μην χρειάζεται να προσαρμόζεται σε ξεχωριστά συστήματα αναφοράς πηγών που χρησιμοποιούνται από διάφορους συγγραφείς, αλλά οι συγγραφείς να υιοθετήσουν ένα ενιαίο και κοινώς αποδεκτό σύστημα αναφοράς.¹¹ Το συγκεκριμένο επιχείρημα χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς η δημιουργία ενός κυπριακού ενιαίου συστήματος αναφοράς πηγών συμπίπτει με την ιδέα για τη δημιουργία ενός νομικού περιοδικού στο οποίο θα συμμετέχουν όλες οι νομικές σχολές των Κυπριακών Πανεπιστημίων.¹²

Είναι σημαντικό, επίσης, να υπογραμμισθεί ότι η σημασία του Bluebook δεν έχει περιορισθεί στο περιεχόμενό του. Αντιθέτως, στο πλαίσιο της κριτικής του, έχει γραφτεί ότι η ίδια η ύπαρξη του Bluebook και η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης πρακτικής αναφοράς πηγών συμβολίζει ότι γενικά οι παραπομπές σε αυθεντίες σε νομικά συγγράμματα είναι εκ των ων ουκ άνευ.¹³ Δηλαδή, ένα σύστημα αναφοράς πηγών, ασχέτως περιεχομένου, δρα έμμεσα για να υποδείξει τη σημασία στη δημιουργία μιας νομικής κουλτούρας που λαμβάνει σοβαρά το θέμα της αναφοράς πηγών.

Επιπρόσθετα, έχει υποστηριχθεί η θέση ότι η πολυπλοκότητα του περιεχομένου του Bluebook βασίζεται στη θέληση για πλήρη αιτιολόγηση διαμέσου των παραπομπών σε αυθεντίες (με τις πολλές έννοιες της λέξης).¹⁴ Εάν όντως ευσταθεί ότι το αμερικάνικο νομικό σύστημα είναι θεμελιωδώς συντηρητικό σε θέματα αυθεντίας, τότε οι δύσκολοι και περίπλοκοι κανόνες του συστήματος αναφοράς πηγών που επικράτησε στην Αμερική, δεν αποτελούν δημιούργημα του ίδιου του Bluebook, αλλά της νομικής κουλτούρας που επικρατεί στη χώρα.¹⁵ Εν πάση περιπτώσει, οι επικριτές του Bluebook (και γενικά των ενιαίων συστημάτων αναφοράς πηγών) οφείλουν να αναγνωρίσουν τα πλεονεκτήματα των περίπλοκων κανόνων του και να τα εξισορροπήσουν με τα μειονεκτήματα που το συνοδεύουν.¹⁶

5 Η 21^η έκδοση αποτελείται από 365 σελίδες.

6 R. A. Posner, *Goodbye to the Bluebook* (1986) 53 U. Chi. L. Rev. 1343.

7 Ibid.

8 D.J.S Ziff, *The Worst System of Citation Except for All the Others* (2017) *Journal of Legal Education*, vol.66, no.3.

9 B. A. Gardner, *An Uninformed System of Citation: The Maroonbook Blues* (1990) 1 *Scribes J. Legal Writing* 191-96.

10 D.J.S Ziff (2015) (n 8).

11 D.J.S Ziff (2015) (n 8).

12 N. Κυριακίδης (2020) (n 2).

13 M. Baachus, *Strung out: Legal Citation, "The Bluebook", and the Anxiety of Authority* (2002) *University of Pennsylvania Law Review* Vol.151 (No.1).

14 Ibid.

15 Ibid.

16 D.J.S Ziff (2015) (n 8).

OSCOLA: Βρετανικό σύστημα αναφοράς πηγών

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει επίσης να γίνει και στο βρετανικό σύστημα αναφοράς πηγών OSCOLA, αφού είναι, κατά κύριο λόγο, στη βάση αυτού που στηρίζονται οι θεμελιώδεις αρχές του CYSCOLA.

Σε αντίθεση με το Bluebook, το οποίο το 2026 θα συμπληρώσει τα 100 έτη ζωής, το OSCOLA μπήκε στη ζωή του Βρετανικού νομικού συστήματος (και όχι μόνο) το 2000, όταν και σχεδιάστηκε από τον Peter Birks μαζί με φοιτητές νομικής και καθηγητές του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, σε συνεννόηση με το Oxford University Press και Hart Publishing.¹⁷ Σκοπός του δεν ήταν να αποτελέσει ένα περιεκτικό κατάλογο κανόνων, αλλά να δώσει παραδείγματα για τις κύριες νομικές πρωτογενείς πηγές του Ηνωμένου Βασιλείου και για πολλούς τύπους δευτερευουσών πηγών. Οι κατευθυντήριες γραμμές του OSCOLA βασίζονται (στη σφαίρα του εφικτού) στην κοινή πρακτική (common practice) που ακολουθείται από τη νομική κοινότητα του Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά με ελάχιστα σημεία στίξης.¹⁸ Όταν ένας συγγραφέας παραπέμπει σε αυθεντίες που δεν τυγχάνουν αναφοράς στο OSCOLA, η εισήγηση που γίνεται είναι η χρησιμοποίηση των γενικών αρχών του OSCOLA ούτως ώστε να διατηρηθεί συνοχή στη μέθοδο αναφοράς πηγών.

Συνεπώς, γίνεται ευδιάκριτο το γεγονός ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ της φιλοσοφίας του αμερικάνικου Bluebook και του Βρετανικού OSCOLA. Αφενός, το πρώτο αποτελείται από πολλούς, σε μεγάλο βαθμό υποχρεωτικούς και, όπως αρκετοί υποστηρίζουν, πολύπλοκους κανόνες. Αφετέρου, το δεύτερο δημιουργήθηκε με σκοπό να δώσει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές και συγκριτικά με άλλα συστήματα αναφοράς πηγών θεωρείται λιτό. Βάσει των προαναφερθέντων, θα μπορούσε κάποιος να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι λόγω της μη εξαντλητικής φύσης των κανόνων του OSCOLA δεν θα υιοθετείτο από τη νομική κοινότητα του Ηνωμένου Βασιλείου στο βαθμό που χρησιμοποιείται το Bluebook στην Αμερική. Αυτό δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως παράλογο, καθώς ο αρχικός σκοπός δημιουργίας του OSCOLA ήταν ούτως ή άλλως να περιοριστεί για χρήση εντός του Oxford University,¹⁹ όπως εξάλλου υποδεικνύει και η ονομασία του συστήματος, η οποία είναι Oxford University Standard for the Citation of Legal Authorities. Ωστόσο, το συγκεκριμένο σύστημα χρησιμοποιείται από νομικές σχολές σε όλο το Ηνωμένο Βασίλειο, στο εξωτερικό καθώς επίσης και από αρκετά νομικά περιοδικά και εκδοτικούς οίκους. Αυτό το γεγονός από μόνο του δεν αποτέλεσε τροχοπέδη στην άσκηση κριτικής ως προς κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του που δεν εντοπίζονται σε άλλα συστήματα αναφοράς πηγών.

Για παράδειγμα, μια από τις κριτικές που ασκείται στο OSCOLA είναι ότι η χρήση των γενικών αρχών του, όταν ο συγγραφέας θέλει να αναφερθεί σε αυθεντίες που δεν καλύπτονται από τον κώδικα, ίσως να αναιρεί ένα βασικό σκοπό των συστημάτων αναφοράς πηγών που είναι η ομοιομορφία στη μέθοδο που ακολουθείται από όλους τους συγγραφείς.²⁰ Αυτό μπορεί να έχει αρνητικές προεκτάσεις, καθώς αν μη τι άλλο, μέσω της ομοιομορφίας στη μέθοδο αναφοράς πηγών μπορεί να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα (νομικών περιοδικών, νομικών σχολών, φοιτητών κ.λπ.) και να μειωθεί η πιθανότητα παρεξήγησης ή λαθών. Ωστόσο, από την αντίθετη πλευρά μπορεί να λεχθεί ότι διαφορές οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν μικρές έως και ασήμαντες, οι οποίες δεν ξεφεύγουν από τα πλαίσια της επιθυμητής ομοιομορφίας στον τρόπο αναφοράς πηγών, δεν πρέπει να προκαλούν ιδιαίτερο προβληματισμό. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο δικαστής Posner:

«Στο ίδιο έγγραφο, η ομοιομορφία είναι επιθυμητή γιατί χωρίς αυτή οι αναγνώστες θα προβληματιστούν σχετικά με το εάν οι διαφορές είναι προϊόν ατυχήματος ή έχουν κάποια στοχευμένη σημασία. Αλλά σε όλα τα έγγραφα, μικρές διαφορές στις παραπομπές δεν είναι ενοχλητικές, αν και το “μικρές” αποτελεί σημαντική προϋπόθεση: διαφορές οι οποίες είναι αρκετά μεγάλες ώστε να κάνουν τον αναγνώστη να σταματήσει για να μεταφράσει από μια οικεία μορφή σε μια λιγότερο οικεία μορφή εμποδίζουν την εύκολη ανάγνωση.”²¹

Βάσει των πιο πάνω λοιπόν ο καθορισμός εξαντλητικών κανόνων για όλων των ειδών πηγές δεν αποτελεί απαραίτητο συστατικό για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού συστήματος αναφοράς πηγών, ειδικότερα όπου το συγκεκριμένο σύστημα είναι νεοσύστατο. Σε τέτοιες περιπτώσεις η επίτευξη του στόχου της ομοιομορφίας είναι πιθανότερο να επιτευχθεί με πιο ομαλό τρόπο, εφόσον βασίζεται σε κάποια αντίληψη κοινών πρακτικών ή σε μια κοινή προθυμία για εποικοδομητικές αλλαγές, αντί για επιβολή συγκεκριμένων κανόνων στους χρήστες.²² Αυτό επιβεβαιώνεται και μέσα από τη μέχρι τώρα πορεία του OSCOLA το οποίο σε ένα αναλογικά μικρό χρονικό διάστημα βρίσκεται αισίως στην τέταρτη έκδοσή του.

Επίσης, όπως έχει ήδη σημειωθεί, ένα χαρακτηριστικό που κάνει το OSCOLA να ξεχωρίζει από άλλους εκτενείς κώδικες είναι η συντομία του. Το περιεχόμενο των 60 σελίδων του, το οποίο συμπεριλαμβάνει τα παραρτήματα, ένα ευρετήριο και ένα Οδηγό Ταχείας Αναφοράς στο οπισθόφυλλο είναι σε πλήρη αντίθεση με το καναδέζικο McGill Guide, το Australian Guide και το αμερικάνικο Bluebook. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο πλαίσιο της κριτικής που ασκεί ο δικαστής Posner στο Bluebook, μεταξύ άλλων, το χαρακτήρισε «υπερτροφικό» για να υποδηλώσει ότι σαν δομή ή δραστηριότητα είχε μεγαλώσει/αυξηθεί υπέρ του

17 D. Nolan & S. Meredith, OSCOLA Fourth Edition (2012) Oxford University Press and Hart Publishing p.1.

18 Ibid.

19 Ibid.

20 J.C. Kleefeld, *Book Review - OSCOLA: The Oxford University Standard for Citation of Legal Authorities* (2013) *The Dalhousie Law Journal* 269.

21 R.A. Posner, *The Bluebook Blues* (2011) 120 *YALE Law Journal* 850.

22 n 21.

δέοντος, σε βαθμό που το κατέστησε δυσλειτουργικό.²³ Η επιτυχία του OSCOLA στο να παραμείνει συγκριτικά σύντομο (χωρίς να μειώνεται η ποιότητά του) δεν οφείλεται στο ότι η Αμερική, ο Καναδάς και η Αυστραλία είναι ομοσπονδίες και ως εκ τούτου αναγκαστικά χρειάζονται να παρέχουν καθοδήγηση σε περισσότερο από μία δικαιοδοσίες. Αυτό μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό υπό το φως της σημαντικά διευρυμένης αντιμετώπισης που τυγχάνουν οι πηγές από την Ουαλία, τη Σκωτία και τη Βόρεια Ιρλανδία από το OSCOLA καθώς επίσης και της ανάγκης παροχής καθοδήγησης σχετικά με νομικές πηγές και αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Ο κύριος λόγος της συντομίας του είναι ο τρόπος που αντιμετωπίζει τις διεθνείς και ξένες πηγές. Όσον αφορά τις διεθνείς πηγές, οι χρήστες του κώδικα κατευθύνονται σε σχετικούς κανόνες σε ένα απόσπασμα της τρίτης έκδοσής του, το οποίο είναι δωρεάν διαθέσιμο στον ιστότοπο του OSCOLA. Για ξένες πηγές προτείνει στους χρήστες να αναφέρουν τις πρωτογενείς πηγές όπως είναι η πρακτική στη δικαιοδοσία τους, με την εξαίρεση ότι πρέπει να αποφεύγονται οι τελείες στις συντομογραφίες. Τέλος, για τις δευτερογενείς ξένες πηγές προτείνεται η υιοθέτηση της πρακτικής του OSCOLA που διέπει την παραπομπή σε δευτερογενείς πηγές. Τα υπόλοιπα εκ των προαναφερθέντων συστημάτων υιοθέτησαν μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση, παρέχοντας αρκετούς κανόνες για την αναφορά σε διεθνείς και ξένες πηγές καθώς επίσης και για σχετικές συντομογραφίες.

Σε γενικές γραμμές, οι διαφορές στη φιλοσοφία του OSCOLA και του Bluebook υποδηλώνουν ότι η επίτευξη του σκοπού της αναφοράς σε παραπομπές μέσω ενός κοινώς αποδεκτού κώδικα δεν υποχρεώνει την υιοθέτηση παρόμοιων κανόνων. Αντιθέτως, η κάθε νομική κοινότητα οφείλει να επιλέξει τις θεμελιώδεις αρχές του ενιαίου συστήματος αναφοράς πηγών της βάσει των αναγκών που θέλει να εξυπηρετήσει το σχετικό σύστημα. Εάν, όπως και στην περίπτωση της Αμερικής η ανάγκη για τους περίπλοκους κανόνες πηγάζει από την «υποχρέωση» από την οποία διακατέχεται η αμερικάνικη νομική κοινότητα για αναφορά σε αυθεντίες, τότε θα ήταν προτιμότερο ένα νεοσύστατο σύστημα να τεθεί σε παρόμοιες βάσεις. Για νομικές κοινότητες που θέλουν μια λιγότερο αυστηρή μορφή συστήματος αναφοράς πηγών, τότε οι αρχές του OSCOLA μπορούν να φανούν ιδιαίτερα χρήσιμες. Τρανό παράδειγμα αποτελεί η Ινδία και το Standard Indian Legal Citation στο οποίο γίνεται μια σύντομη αναφορά.

Standard Indian Legal Citation

Το Standard Indian Legal Citation δημιουργήθηκε στο πλαίσιο μιας προσπάθειας προκειμένου η ινδική νομική

κοινότητα να σταματήσει τη χρήση διαφορετικών και ξεχωριστών πρότυπων αναφοράς.²⁴ Οι πρωταρχικοί του στόχοι είναι οι ακόλουθοι:

1. Οι κανόνες να παρέχουν πλήρη κάλυψη για τις ινδικές νομικές πηγές και των πηγών που δεν καλύπτονται από ξένα συστήματα αναφοράς.
2. Η παροχή συστήματος αναφοράς πηγών που να είναι εύχρηστο και εύκολα και δωρεάν προσβάσιμο.
3. Ομοιομορφία στις πρακτικές αναφοράς των νομικών περιοδικών και των νομικών σχολών σε όλη την Ινδία, και κατ' επέκταση να συνδεθούν περαιτέρω οι νομικές σχολές και περιοδικά του έθνους.²⁵

Κατά συνέπεια, με μια απλή ματιά στις θεμελιώδεις αρχές του SILC, μπορεί εύκολα να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι το ινδικό σύστημα επηρεάστηκε, κατά κύριο λόγο, από το OSCOLA. Η συντομία που το χαρακτηρίζει (18 σελίδες) καθώς και η δωρεάν πρόσβαση σε αυτό είναι στοιχεία που συνοδεύουν και το OSCOLA (τουλάχιστον μέχρι τη δεδομένη χρονική στιγμή). Επιπρόσθετα, αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά στο ότι, μεταξύ άλλων, το SILC σκοπεύει να αποτελέσει υποστηρικτικό πυλώνα για την Ινδική νομική καινοτομία και ενότητα. Το παράδειγμα του SILC δείχνει ότι στην προσπάθεια για αλλαγή της νοοτροπίας που επικρατεί σε μια νομική κοινότητα, ένα καλό πρώτο βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση είναι η δημιουργία ενός ενιαίου κώδικα που δεν χρειάζεται να είναι εξαντλητικός. Όπως έχει ήδη αναφερθεί πιο πάνω, από μόνη της η ύπαρξη ενός ενιαίου κώδικα αναφοράς πηγών συμβολίζει τη σημασία που έχει η σωστή αναφορά σε αυθεντίες.

CYSCOLA: Αναφορά πηγών στα νομικά συγγράμματα

Έχοντας παρατηρήσει τα κύρια συστατικά κάποιων από τα πιο «δημοφιλή» συστήματα και λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της κυπριακής νομικής κοινότητας, θα ήταν χρήσιμο να διερευνηθεί πως οι θεμελιώδεις αρχές του CYSCOLA μπορούν να στηρίξουν την προσπάθεια που γίνεται για να αποκτήσει το νομικό μας σύστημα μια δική του ταυτότητα. Όπως σημειώνεται στην εισαγωγή του CYSCOLA, σκοπός του δεν είναι η περιεκτικότητα αλλά η δημιουργία κανόνων και παροχή παραδειγμάτων για τις κύριες πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές της Κύπρου.²⁶ Ουσιαστικά, το CYSCOLA δεν δημιουργεί ριζοσπαστικές αλλαγές στη μορφή που θα αναφέρονται οι πηγές σε νομικά συγγράμματα στην Κύπρο. Ούτως ή άλλως, αν ακολουθούσε μια τέτοια κατεύθυνση πολύ πιθανόν να δυσκόλευε, αντί να διευκόλυε τη ζωή των μελών της κυπριακής νομικής κοινότητας. Συναφώς, προτιμήθηκε όπως ληφθεί υπόψη η παρούσα πρακτική και η προσοχή επικεντρώνεται στην εξάλειψη ασαφειών.

²⁴ < SILC Format.pdf (cnlu.ac.in)> accessed on 9/11/2021.

²⁵ Ibid.

²⁶ CYSCOLA, p.1.

²³ R.A. Posner (n 21).

Αν και πηγή έμπνευσης στη συγγραφή του αποτέλεσαν όλα τα προαναφερθέντα συστήματα αναφοράς πηγών, σε γενικές γραμμές το CYSCOLA έχει υιοθετήσει τους βασικούς πυλώνες OSCOLA. Για παράδειγμα, οι οδηγίες του CYSCOLA, όπως έχει ήδη σημειωθεί, βασίζονται στην κοινή πρακτική που ακολουθείται σε κυπριακές νομικές αναφορές με ελάχιστα σημεία στίξης²⁷ (χαρακτηριστικό που παρατηρείται και στο OSCOLA). Όπου δεν εντοπίζονται οδηγίες για συγκεκριμένα είδη πηγών, οδηγό θα αποτελούν οι γενικές αρχές με απώτερο σκοπό να διατηρηθεί η συνοχή του νομικού κειμένου.²⁸

Η κωδικοποίηση αυτών των κατευθυντήριων γραμμών και κανόνων μπορεί να επιφέρει τις ακόλουθες άμεσες και έμμεσες συνέπειες:

1. Ομοιομορφία στην αναφορά πηγών στα νομικά συγγράμματα, άρθρα σε νομικά περιοδικά, κείμενα που παραδίδονται από δικηγόρους στο δικαστήριο και δικαστικές αποφάσεις στην Κύπρο.
2. Ενίσχυση κουλτούρας για μείωση λογοκλοπής.
3. Παρακίνηση δημιουργίας πρωτότυπων ιδεών (original writing).²⁹

Η κυπριακή νομική κοινότητα έχει την τύχη να αποτελείται από άτομα διαφορετικών εθνικοτήτων και με ακαδημαϊκό υπόβαθρο από άλλα νομικά συστήματα (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο, Ελλάδα, Αμερική κ.λπ.). Αναμφίβολα, αυτό μπορεί να συνδράμει στην ανταλλαγή διαφορετικών νομικών απόψεων (λόγω των διαφορετικών φιλοσοφιών των νομικών συστημάτων από τα οποία προέρχονται ή στα οποία φοίτησαν) και στην εξεύρεση καινοτόμων ιδεών. Ταυτόχρονα όμως, στην απουσία ενός ενιαίου κώδικα αναφοράς πηγών, νεοεισερχόμενα μέλη στην κυπριακή νομική κοινότητα πιθανόν να επιλέγουν όπως διατηρήσουν την (γνωστή προς αυτούς) ίδια επιλογή μορφής αναφοράς πηγών την οποία είχαν υιοθετήσει για να ακολουθήσουν την ενιαία πρακτική που ακολουθείται σε άλλα νομικά συστήματα. Επίσης, έχει ήδη επισημανθεί η αυξανόμενη πλέον πρόσβαση σε ψηφιακά έργα και ο πολλαπλασιασμός των ειδών πηγών στο διαδίκτυο που μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμα σε αρθρογράφους. Αυτή όμως είναι μόνο η μια πλευρά του νομίσματος. Από την άλλη πλευρά, τα πολλά είδη πηγών εν τη απουσία ενός ενιαίου κώδικα δυσχεραίνουν το έργο για επίτευξη ομοιομορφίας στην αναφορά πηγών σε νομικά συγγράμματα.

Επομένως, για τους προαναφερθέντες λόγους, η διατήρηση του status quo και η υιοθέτηση διαφορετικών συστημάτων αναφοράς πηγών από μέλη της κυπριακής νομικής κοινότητας δεν αποτελούν γερές βάσεις ούτως ώστε να αποκτήσει το νομικό μας σύστημα τη δική του ταυτότητα. Εξάλλου, η χρήση μιας συνεπούς πρακτικής αναφορών (στην προκειμένη περίπτωση το CYSCOLA) σε μια νομική κοινότητα είναι κλειδί και στην σύγκριση της βαρύτητας των επιχειρημάτων που παρουσιάζονται και καταδεικνύει το εύρος και το βάθος μιας έρευνας με αποτελεσματικό τρόπο.³⁰

Εν κατακλείδι, μπορεί κάποιος να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι κάθε σύστημα αναφοράς πηγών έχει τα θετικά και αρνητικά του στοιχεία. Όταν για παράδειγμα περιέχει πολλούς και περίπλοκους κανόνες μπορεί να του ασκηθεί κριτική ως προς τον χρόνο που πρέπει να αφιερώσουν οι συγγραφείς για να αναφερθούν βάσει της ορθής πρακτικής (π.χ. το Bluebook). Χρόνο τον οποίο θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν για καλύτερη διατύπωση του μηνύματος που θα ήθελαν να περάσουν μέσω του κειμένου τους. Από την άλλη, ένα άλλο είδος συστήματος, όπως το OSCOLA, μπορεί να παρέχει κατευθυντήριες γραμμές και σε κάποιες περιπτώσεις να εισηγείται απλά την υιοθέτηση των γενικών αρχών του για να γίνει αναφορά σε μια πηγή. Αυτή η πρακτική ίσως να βοηθά τους φοιτητές, τους δικηγόρους, τους δικαστές και τους συγγραφείς νομικών έργων που μπορούν να εστιάσουν την προσοχή τους στην ουσία του κειμένου τους. Όμως, όπως έχει ήδη τονιστεί μπορεί να υποστηριχθεί ότι έτσι επηρεάζεται η ομοιομορφία στην αναφορά πηγών, η οποία είναι υψίστης σημασίας για νομικά περιοδικά.

Ανεξαρτήτως της όποιας θετικής ή αρνητικής κριτικής, η δημιουργία μιας ενιαίας πρακτικής αναφοράς πηγών συμβολίζει τη σημασία που έχουν οι παραπομπές σε αυθεντίες σε νομικά συγγράμματα. Επιπρόσθετα, βοηθά στη δημιουργία μιας νομικής κουλτούρας που λαμβάνει σοβαρά το θέμα της αναφοράς πηγών και έτσι με την πάροδο του χρόνου και μέσω της αυξανόμενης χρήσης του κώδικα, οι πρακτικές του θα εδραιώνονται. Η κυπριακή νομική κοινότητα μπορεί λοιπόν να επωφεληθεί ουσιαστικά από τη δημιουργία του CYSCOLA το οποίο μπορεί να αποτελέσει τον θεμελιώδη πυλώνα για τη συγγραφή πολλών περισσώτερων νομικών συγγραμμάτων και άρθρων.

27 Ibid.

28 Ibid.

29 Ibid.

30 M. Castan and K. Galloway, *Re-evaluating legal citation in a digital landscape* (2017) LIM Vol.17, Issue 3, Monash University Faculty of Law Legal Studies Research Paper No. 2018-5.